

LBRIS

We know
books

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,
vanzari@pauleditions.ro,

Mihaela Enache tel: 0730.660.427;

Nicoleta Monoran tel: 0731.884.583

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Vaida-Voevod, Alexandru

MEMORII VOL I / Alexandru Vaida-Voevod – București:
Paul Editions, 2025

4 volume

ISBN general: 978-630-6588-78-7

ISBN vol. I: 978-630-6588-79-4

ALEXANDRU VAIDA-VOEVOD

MEMORII

Din umbra imperiului spre
lumina națiunii

Paul Editions

854 P., Nikola (1845-1926), fondator și conducător al Partidului Radical, prim-ministru al Serbiei (1891-1892 și 1904-1918), apoi al Iugo-Slaviei (1921-1924 și 1924-1926).

855 T., Ante (1864-1938), om politic croat, președinte al Comitetului Iugoslav de la Londra (1915-1918), ministru de externe (1918-1920).

856 Consiliul de conducere al Conferinței de Pace de la Paris (reprezentantul Franței, Angliei, Statelor Unite și Japoniei).

857 C., Georges (1841-1929), om politic francez, prim-ministru (1906-1909 și 1917-1920), președinte al Conferinței de Pace (1919-1920). Luptând contra defetismului (1917) se consacră continuării războiului, susține acțiunea mareșalului Foch, contribuind la victorie și se bucură apoi de o mare popularitate.

858 Ll., G., David (1863-1945), om politic englez, ministrul armamentului (1915-1916), prim-ministru (1916-1922), întărește coordonarea cu aliații, impunând unitatea de comandament, sub ordinele lui Foch. Abil negociator al tratatelor din sistemul Versailles.

859 Formă româniată pentru Wales-ul originar al lui Lloyd George.

860 Acțiunea diplomatică a României - nov. 1919-martie 1920. Tipografia Poporului Sibiu, 1925, Tilea, Viorel, Virgil (1896-19...), secretar al delegației române la Conferința de Pace de la Paris, apoi deputat, subsecretar de stat (1930-1932), ministru al României la Londra, din 1939.

CUPRINS

Schiță autobiografică	5
Memorii	143
Note explicative - schiță autobiografică	254
Note - memorii	282

NOTA EDITORULUI

Să deschizi memoriile lui Alexandru Vaida-Voevod înseamnă să pășești pe culoarele unui teatru politic în care luminile reflectoarelor cad doar pe câțiva actori, dar adevăratul spectacol se joacă în culise. Spre deosebire de Constantin Argetoianu, care își scria amintirile cu acidul ironic pregătit în călimară, Vaida își așterne gândurile ca un chirurg care vrea să lase o secțiune limpede, rece, dar plină de viață, a trupului politic românesc din prima jumătate a secolului XX. Cititorul va descoperi aici un alt fel de cronicar: Argetoianu râde, bârfește și mușcă; Vaida povestește, justifică și caută să înțeleagă. Primul ne arată „comedia” politică, celălalt ne introduce în tragedia și miza ei. Împreună, cei doi construiesc un puzzle al epocii pe care niciun manual de istorie nu l-ar putea reda în aceeași intensitate. Acest prim volum din memoriile lui Vaida-Voevod are forța de a-l trage pe cititor înăuntru: în cafenelele vieneze unde se plămădea idealul unirii, în ședințele secrete unde diplomația se juca la o carte, în birourile încărcate de hârtii și tensiuni, unde fiecare semnătură putea schimba destinul unei națiuni. Și, mai presus de toate, în mintea unui om de stat care știa că scrie pentru posteritate.

De aceea, reeditarea acestor pagini nu e doar un act editorial: e o invitație la o călătorie prin memoria vie a unei generații de politicieni care au clădit România Mare.

Editorul

SCHIȚĂ AUTOBIOGRAFICĂ

I

În altă parte, în legătură cu „Bonțanul”, am vorbit de tatăl meu. Țin să mai adâncesc amintirile familiale. De bunică-să din partea tătâne-său, acesta își aducea aminte cum îl „mădărea”¹ ca și copil mic, când plângea, cu singura vorbă unghurească ce o știa: „holgoș (taci) puiu mamii”. Nu avea de unde să fi învățat, la Fodora Română și la Bonț, mai mult unghurește. „Holgoș” își va fi însușit pe la Cluj și Samoșfălău², la casa fiului ei Samoilă.

Moșul meu a fost un om înalt, zdravăn, frumos. Ca avocat și om de societate avea predilecție pentru literatura maghiară a renașterii, datorită clasicilor timpului: Vörösmarty, Kazinczi, Arany, Petöfi etc. Societatea lui era [aceea] a contemporanilor săi, colegi unguri și familiile lor, de asemenea puținii români care, ca și dânsul, făceau parte din aceeași societate. O separare națională nu se înfăptuise încă. Determinant era faptul dacă cineva era nobil ori nu. Însă tineri români din părțile Fundus regius-ului³ treceau tot ca patrioți și aveau acces în societatea de gentry⁴. Să se țină în minte epoca prerevoluționară, creată de Kossuth, Batthányi și contemporanii lor, împreună cu întreaga generație de poeți și scriitori ai timpului. Iar Clujul reprezenta, pentru întregul Ardeal, focarul mișcărilor și inițiativelor patriotice maghiare.

Fratele meu păstra lista membrilor primei societăți a tinerilor români, studenți ori jurați⁵ din Cluj. Erau puțini, nici 10 inși. Ca prezident îl aleseseră pe moșul meu din partea mamei, Alexandru Bohățelu (Bohățiel)⁶, singurul avocat român din Transilvania de Nord. Cu mâna proprie confirmau achitarea modestei sume, a taxei de înscriere, și un Circa din Săcele și Avram Iancu. Însă obișnuit să semneze unghurește, el iscăli: Janku Abraham.

Ungurii transilvăneni vorbeau românește în toate straturile sociale, cu anturajul lor, tot atât de lesne și curent, ca și românii unghurește. Firește că moșul meu Vaida se împăcase cu schimbarea numelui său patronimic, de Voevod, impus[ă] prin dictatul profesorilor de la gimnaziul maghiar, tot pe atât, pe cât de natural continua să

vorbească românește cu mama-sa. Tot atât de sine înțeles a găsit că face o partidă bună, pețind pe nepoata episcopului Leményi⁷, dintr-o familie fruntașă de gentry calvini, maghiarizată în perioada calvinistă. Am descris, în 1907, mărturisirea lui Boér, înalt comisar al guvernului, că el și-a crescut fiul în conștiința că „sângele apă nu se face”. Era în timpul când toată presa și opinia publică mă timbra și [mă] detesta ca „trădător de patrie”.

Ceea ce înfăptuiseră Petru Maior (nobil) și Șincai (de Șinca), scânteia aprinsă în conștiința unui pumn de intelectuali români răzleți, de origine rustică, care se zbăteau în lupta pentru existență, însemna: „rari nantes in gurgite vasto”⁸. Arhieriei - Sibiului și Blajului - își dădeau seama de prea modestele posibilități de care dispunea nația română, în totalitatea ei. Și bătrânii tremurau pentru soarta acestui tineret, strat atât de subțirel de surrescendență intelectuală. Nu a trebuit să se salveze Bănuțiu prin fereastră și [prin] curte, în clipa când Bem⁹ ocupa Sibiul?

Odată căsătorit cu Roza Boieriu (Boer), Samoilă Vaida se dedică agriculturii. Moșiile primite ca zestre trebuiau aduse în rând. Apoi fu numit „de iurium inspector” (avocat și administrator) al bunurilor episcopiei de Blaj.

Tatăl meu s-ar fi născut la Blaj, ceea ce nu am reușit să pot confirma documentar. Anul nașterii sale ar fi fost 1840 ori 1838. Samoil Vaida și-a dat silința să le dea copiilor săi o educație corespunzătoare. S-a trudit ca pe Ioan, unchiul meu mai mare, să-l instruiască, lăsându-l zadarnic să învețe și muzică. Toți trei băieții au beneficiat de aceeași posibilitate de a frecventa școlile liceale. Cu noroc diferit, Ioan a fost tare în matematică. Toate [cele] patru operații fundamentale le stăpânea mental, cu mare abilitate, ajutat de memorie. Și cifre mai mari. Dar pentru limbi și studii teoretice manifesta aceeași indiferență, dacă nu chiar aversiune, ca și contra muzicii.

A și rămas un om bun, dar inferior și semidoct, până la sfârșitul vieții. A murit de paralizie progresivă, după două căsătorii absurde.

Samoilă, al doilea frate, a suferit de reumatism deformant ori de paralizie infantilă. Pe la 12-13 ani fu cuprins de boală [și a] rămas apoi cu mâinile și picioarele contorsionate, încât trebuia să folosească cârje. Era însă plin de temperament, fire veselă, vie. Neputând frecventa școli publice, își însușise ca autodidact un grad frumos de cultură. Tatăl meu i-a purtat de grijă, oferindu-i casă și un apanaj¹⁰, pentru trebuințele materiale etc.

Cel mai mic între frați a fost tatăl meu, Dionisie. În 1848 muri mama tătâne-meu, în facere. Copila, nou-născută, muri și ea. Pe

atunci moșul meu locuia în Someșeni de acuma, casa ultimă de pe partea stângă, la capătul comunei, spre Apahida. Moșia lui se întindea în șesul aeroportului. Cetele revoluționare făceau popas în curtea lui.

Aceasta însemna: rechiziții, chef, adăpostirea copiilor pe câmp, cu un bătrân de încredere, până ce trecea o ceată și venea alta¹¹.

Bunica mea a fost înmormântată la moșia ei de zestre, din Dezmir. Tot în puerperiu [naștere] și-a sfârșit viața și mama mea, cât și mama ei. Nu se zbuciumase încă Semmelweiss pentru a-și impune geniala clarviziune¹². Iar Pasteur și Koch aparțineau și ei viitorului.

Jalea se așternu asupra casei moșului meu. Mai cumplit a fost îndoliat tatăl meu, copilul de 9 ani, [lipsit de] dezmiertatul și consolarea unei mame, care îl iubise atât de mult. Cât de orfan[ît] trebuie să se fi simțit bietul copil! El a păstrat amintirea mamei pierdute ca sfântă, până la sfârșitul vieții sale. În fiecare seară tata, înainte de culcare, se închina cu noi, copiii, unul de-a dreapta, altul de-a stânga, iar după ce ne săruta de „noapte bună”, își rostea rugăciunile pentru amintirea mamei sale și a mamei noastre, cu adâncă evlavie.

Pierderea soției a tulburat adânc și echilibrul lui Samoilă Vaida, atât sufletește, cât și în privința materială. În mijlocul moșiei răvășite, rămas singur cu copiii, nu-și găsea alinare. Prieteni vechi îl atrăgeau la Cluj. Apoi s-a înstăpânit asupra lui un obicei care îi vindeca temporar nemulțumirea: oaspeți veseli, cheflii. Cu 2-3 trăsuri pleca la apropiatul oraș. Le încărcă cu prieteni, mai angaja o trăsură pentru taraful de țigani.

Acasă își descărca prietenii și îi ospăta. Benchetuirea ținea zile și nopți, cu joc de cărți și chef. Abia se termina, succeda altul. Vaida își îngrijea oaspeții, dar el însuși, nici cărți nu juca, nici nu bea. Participa, uitând toate gândurile negre, măcar în timpul ospățului.

O astfel de obișnuință a adus cu sine decăderea materială și pierderea energiei necesare pentru o viață ordonată. Demoralizarea moșului a mai fost augmentată și de faptul înconjurării lui prin femei. Era slăbiciunea lui de a se lăsa ademenit, de a nu ști opune rezistență. Dintre ele, tata pomenea pe o anumită doamnă Zefi. Pe aceasta o invitase moșul la Someșeni, în vilegiatură. Copiii erau și ei acasă. Masa o luau împreună. Odată, sosind tata ultimul, voi să se așeze la locul modest, ce i s-a desemnat. Provocat de tatăl său să sărute mâna doamnei, el refuză, aducându-și aminte de mamă-sa și revoltat contra uzurpatoarei scaunului de onoare al stăpânei casei. La aceasta moșul meu, luând terrina¹³ de supă, o aruncă după băiat. Dar

tata o tulise sprinten pe ușă afară și haid', pe scara așezată la podul grajdului. Trăgând scara după sine, a așteptat până noaptea. Atunci, coborând, s-a dus la Cluj și s-a adăpostit la două mătuși, surorile mamei sale. Timpul petrecut la ele a fost fericit pentru tata.

Erau femei culte, iubitoare de literatură și muzică, delicate în contact cu nepotul lor.

Influența acestora asupra tatălui meu a fost nu numai covârșitoare, ci și de cea mai determinantă calitate.

Nu îmi pot reconstrui cronologic datele, dar știu că tatăl meu și frații săi au fost așezați la Schuster-bacsi, în familie. Era directorul școlii săsești. Generații de copii români au beneficiat, locuind la această familie, ca să învețe limba germană. Dus și la Sibiu, a fost așezat de tatăl său în convictul militar¹⁴. În clasele superioare ale gimnaziului¹⁵, tata a locuit 2-3 ani la familia distinsă a scriitorului-poet Ion Kriza, directorul gimnaziului unitarian din Cluj. Multă simpatie și recunoștință a păstrat tata, în decursul întregii sale vieți, acestei familii și celor două mătuși. Una s-a măritat după Drăgan la Beiuș, a doua, după Körner. Curios cum avocatul Körner, din tată german, s-a ales român și greco-catolic la Timișoara (din mamă Boér, calvină și unguoroaică după tată).

Instabilitatea în privința școlilor frecventate și a familiilor la care a locuit tata în timpul copilăriei și adolescenței sale nu a însemnat din partea moșului meu o neglijență sau o indiferență față de soarta copilului. Din contra, dânsul vrând să se îngrijească, pe cât credea mai bine, de viitorul acestui singur copil dotat și reușit, nu a cruțat nici cheltuieli, nici încercări spre a-i oferi posibilitățile culturale ale mediului și timpului. Că nu a știut potrivi lucrurile corespunzător, ci a dat adesea greș, a dovedit[-o] cheltuind cu lecții de muzică pentru fiul său Ioan și declarând totodată că ar fi de prisos să cheltuiască pentru Dionisie, ca să învețe a cânta la pian după note, de vreme ce de la sine însuși cântă orice, fără lecții și fără note.

Când tata era pe clasa VI-a gimnazială, moșul meu a dispus să sară [peste] a VII-a clasă. Astfel, tata a făcut examenul de maturitate (bacalaureat) la 17 ani și împreună cu tatăl său a plecat la Viena, spre a se înscrie la Politehnică.

Pe podul de lanțuri dintre Pesta și Buda s-a petrecut incidentul atât de caracteristic pentru firile diametral opuse ale tatălui și fiului. În loc să admire minunea tehnicii - podul de lanțuri - fiul era cotropit de emoția sfântă, provocată în sufletul său prin grandiosul aspect al Dunării și frumusețea dealurilor cetățuiei pitorești.

Interpelându-și fiul de ce nu admiră miraculoasa operă a minții

omenești, podul, fiul răspunse că el admiră grandoarea naturii împrejmuitoare, „opera mult mai măreață a lui Dumnezeu”. Primind acest răspuns poetic-filosofic, bătrânul își concretiza replica într-o palmă, trezindu-l pe fiu din visul poetic la realitatea crepusculului tehnicii moderne, simbolizată prin podul de lanțuri.

Tânărul student la Viena a frecventat regulat cursurile Politehnicii. Firește că s-a adăpat cu sete și din bogăția concertelor și reprezentațiilor variate muzicale.

Regretabilă a rămas lipsa unui prieten priceput ori a unei familii amice, care să-l fi sfătuit și îndrumat pe copilul fără experiență. Totuși, acel an petrecut la Viena a contribuit mult la experiența intuitivă și la îmbogățirea repertoriului „fără note” al tatălui meu. Auzul lui și memoria auditivă erau atât de fine încât după ce asculta o melodie, în altă zi o fredona și așezându-se la pian, începea să o cânte cu ambele mâini. La început fragmentar, apoi, pe încetul, tot mai perfect, până ce, întocmai ca o operă sculpturală ori un tablou încheșat din mozaicuri, se desăvârșea în toate nuanțele sale de acorduri. Țin minte ziua - eram la Cluj - după ce asistasem tata la reprezentarea operetei *Boccacio* de către o trupă venită la Cluj să gasteze¹⁶. Ceasuri întregi încercă la pian până ce scoase melodia, împreună cu acompaniamentul și apoi îi dădu drumul cu vioiciune, plină de nuanțări.

Accentul (Anschlag) specific, fără de care melodiile românești și ungurești pierd tot farmecul, cei mai mulți pianiști perfecți nu știu să-l însufle muzicii lor. Ceea ce vreau să spun este particularitatea care îi imprimă suflet melodiei, de exemplu marșului lui Mihai Viteazul și celui al lui Rákóczi, deosebindu-le calitativ prin criteriul senzației trezite. Valsuri de Strauss, dansuri populare românești și ungurești, polci, mazurce (Grossmann), ciardașuri erau variatul și abundantul repertoriu al tatei. Apoi doine. Și nimeni nu putea da expresie mai autentică Steluței și în același timp melancolice Szamosvize folyik esendesen¹⁷. O mulțime de melodii le cântam și eu la vioară, pe când tata mă acompania la pian.

Valurile Dunării, de Ivanovici, pătrunsese în Ardeal prin anul 1880. Când eram acasă, în vacanță la Olpret, răsuna casa de concertele noastre improvizate.

Lectura noastră ca [și] copii a fost *Hasznos mullattato*¹⁸, după ce învățasem atâtea ungurește ca să putem pricepe ceea ce citeam. Tata îl angajă pe studentul în filosofie Vante Bonău, ca instructor de limba română pentru noi. Abonă în același timp și „Familia”. Ca literatură română, am citit ceea ce se găsea. Nu totdeauna era lectură potrivită

pentru copii. Dar cum ar fi putut să fie prin anii 1870-1880? Totuși am fost chinuți destul cu ortografia etimologică... Miorescu și „Junimea” erau în „devenire”.

Tata citea „Gazeta Transilvaniei” și-și adapta ortografia după ziarul său favorit...

Dar când tata era să înceapă anul II, la Politehnica din Viena, primi o scrisoare de la tatăl său, prin care îi comunica situația, că nu mai are cu ce să-l susțină la studiu. Să se adreseze unchiului său din Olpret¹⁹, spre a putea continua, cu ajutorul lui, cursurile.

Tata urmând acest sfat, unchiul său îl chemă la Olpret, spre a se înțelege împreună.

Așa a mai trebuit să treacă acest copil printr-o nouă zbuciumare sufletească. Fusese tot între străini, ba la Schuster-bacsi ori la familia Kriza, ba la Sibiu în internat, cu norocul că atât Schuster-eștii, cât și Kriza-eștii au fost familii înțelepte și culte. Am totuși impresia că, în afară de primii 8-10 ani, pe care avusese șansa să-i poată petrece sub oblăduirea mamei sale, femeie de calitate excepțională, contactul cu surorile ei, mătușile din Cluj, a avut cea mai luminoasă influență, nu numai asupra direcției de dezvoltare a concepției intelectuale, ci și asupra caracterului tătâne-meu.

Hărțuit între femeile care îl stăpâneau și îl exploatau pe tatăl său, copilul se consola refugiindu-se cu întreg sentimentul său de iubire și găsind mângâiere în adorarea amintirii mamei sale. În această dragoste se înalță la acel grad de altruism al judecății, încât, cu milă creștinească știu să lepede din sufletul său orice supărare contra bătrânului, ba să le fie un generos ajutor și femeilor tristelor lui amintiri, când ele ajunseră în mizerie.

Odată stabilit la Olpret, tata rămase, conform dorinței unchiului său, împăcat cu soarta de a deveni agricultor. Unchiul său, Ioan, avusese 9 copii. Pe toți îi pierduse, desigur prin epidemiile cotropitoare (despre care am scris). Apropiindu-se de vârsta de 60 de ani, Bonțanul începuse să sufere de diferite slăbiciuni, mai cu seamă după ce un medic îi aplicase o scarificare, slobozindu-i sânge prea mult. De atunci a început să boalească în sensul că vioiciunea de acțiune îi scăzu, elanul de a înfăptui i se reduse și prefera odihna, [în locul] inițiativei.

În nopțile lungi de veghe, tata citea în odaia vecină. Când nu mai găsea altă lectură, citea din nou și iarăși din nou *Biblia*. Știa părți întregi pe de-a rostul. De câte ori nu l-am auzit, în discuții cu fețe bisericești, citând pasaje întregi din Vechiul și Noul Testament.

Țin să observ - înainte de a continua biografia tatei - că, din cele

achițate până aici, am intenționat să indic câteva din componentele firi sale, care cred că îi aparțineau atât din naștere, cât și prin autoeducație. De când îmi pot aminti și-mi pot da seama, firea tatălui meu se distingea mai cu seamă printr-o bunătate sufletească excepțională, atotînțelegătoare și atotiertătoare. Dânsul aplica în permanentă: „Tout comprendre c'est tout excuser”²⁰. Judecând un om ori o faptă, își supunea judecata unei analize obiective. Metoda lui era să-și imagineze că ar fi dânsul cel analizat, obiectul și, făcând din sine însuși judecat și judecător, analiza cu iertare și înțelegere cazul, privindu-l prin diapazonul altruistic: „Homo sum et nil humani a me alienum puto”²¹. Cu predilecție cita cuvintele înțelepciunii țărănești: „Tot omu-i om, dar altu-i și mai om” sau „Sângele poruncește”. Așa ajungea aproape totdeauna la rezultatul dictonului: „*tout comprendre c'est tout excuser*”

În deceniul anilor 1860, introdus de Bonțanul, unchiul său, în practica agriculturii, și-a făcut cu râvnă și conștiinciozitate datoria, urmând dispozițiile și sfaturile înțelepte, ce le primea. Astfel, bătrânul dobândise încredere deplină în priceperea și judecata nepotului său. Cum, între timp, soția Bonțanului, Trézsi-néni, decedase, grijile gospodăriei casnice trecuseră și ele asupra tatei; dânsul a trebuit să se intereseze, de la aprovizionarea cămării până la meniu și personal de serviciu, de toată chiverniseala. Bonțanul între timp și-a aranjat chestiile de datorie morală, peste proporția sumei ce o primise cu soția ca zestre, repartiză între rudele ei, parte în bani, parte în realități. Totuși, din neamurile acestea, prin alianță, nu s-a distins unul deasupra mediocrității. Agravându-se tot mai mult suferința unchiului său, tata veghea - cum am spus - în odaia vecină și citea, iarăși și iarăși, Sfânta Scriptură, de la un capăt la altul. Testamentul său l-a stabilit bolnavul, în sfat cu tata, iar apoi l-a dictat lui Andrei Frîncu, jurist practicant la tribunalul din Dej. Dânsul a dat formularea juridică testamentului. Tot A. Frîncu (fiul preotului din Ciolt) a aranjat formalitățile și descurcările legate de intabularea și luarea în proprietate a moștenirii etc. Prieten al tatei era în timpul acela, afară de A. Frîncu, V. Hossu și el practicant la judecătoria din Dej. Tata se izolase cu totul de societatea prietenilor maghiari din tinerețe. Voi descrie ulterior, între ce împrejurări, deși cred că am arătat circumstanțial scenele survenite la petrecerea din casa Bikfalvy, de la Maia²².

La câteva luni după moartea unchiului său, tata, rămas singur, se simți tot mai părăsit. Astfel, dorul de a se căsători îl preocupa tot mai mult. În tot ținutul nu existau însă românce potrivite,

stratul intelectual fiind pe atunci foarte rar reprezentat pe plaiurile someșene. Firește, chestiunea căsătoriei forma o temă permanentă de discuție între cei trei prieteni. Astfel, s-a ajuns la ideea ca tata să meargă la Băile Sângeorzului, unde erau prezente în timpul sezonului mai multe familii fruntașe române. Acolo tata a făcut cunoștință cu familiile baronului Pop Vasile, viceguvernatorul Transilvaniei, și cu familia căpitanului suprem al districtului Năsăud (prefectul), Alexandru Bohățiel. Amândoi se bucurau de mare prestigiu în opinia publică a timpului. Primul (feciorul popii din Berind) fusese distins funcționar juridic, al doilea (feciorul popii din Uifalău) avocat și deputat din 1848 al Hațegului și apoi al Chioarului. Ca atare, cel din urmă dezvoltase o importantă politică națională, alături de tactica lui Șaguna. (Detalii la alt loc, vezi și Barițiu).

Tata, făcând cunoștință cu ambele familii, cunoscuse atât fetele Pop: Aurelia și Elena, cât și pe Ana Bohățiel. Cum imponderabilele au o influență determinantă, în astfel de împrejurări, alegerea lui fu luată fără ezitare. Faptul că Bohățiel era un om liniștit, de cumpătată judecată, fără „morgă”, de umor și ironie filosofică, desigur l-a apropiat, prin congenialitate²³ în unele însușiri caracteristice. Fiica lui, crescută la călugărițele Ursuline din Sibiu, adânc religioasă, nu se simțea bine, la îndemână, acasă în mediul familial: tatăl ocupat neconținut cu datoriile oficiale, Ana, copil orfan de mamă, sub oblăduirea unei mame vitrege și a mamei acesteia, nu putea, oricât tact ar fi dovedit, să beneficieze din plin [de] ceea ce nu oferă decât un mediu creat, în mod firesc, de o adevărată mamă.

După câteva vizite la Sângeorgiu și Năsăud, pentru tata se lămurise pe deplin situația; ajunsese să se înțeleagă și cu fata. Peșitul a urmat de [la] sine. Apoi nunta. Și „cocișul” („vezetö”-ul)²⁴. Vasilica Șagunei, țaran din Olpret, a dus perechea tânără, în trăsura nouă cu patru cai, cu măiestria lui neîntrecută, din Năsăud până în modesta casă, adăpostul lor viitor din Olpret.

Mamă-mea și-a găsit în căsătorie întreaga mulțumire. Era fericită și tratată cu multă gingașie și delicatețe de un soț care revărsa asupra soției tinere toată adorarea, refulată în sufletul său sentimental, de atâția ani. Păstrată venerația, ca un cult pentru amintirea mamei sale pierdute în copilărie, tata, cu fiecare gest și cuvânt, reînvia față de mama belșugul de devotament ce-l cultivase mamei sale.

*

Scurt timp după căsătorie, mama suferi un avort. S-a atribuit efortului cu ridicarea și aranjarea mobilierului. A doua naștere

a decurs normal, asistată de dna Mischinger, moașă a districtului Năsăud, venită la timp. După nașterea mea, mama își exprimă dorința pentru viitorul copilășului ei, în cuvinte duioase, pe care fiica mea Ileana le-a păstrat, găsind originalul manuscris²⁵. N-a fost pereche mai fericită decât părinții mei, în timpul anului ce a urmat.

Singurul simpton ciudat, în timpul sarcinii, fusese că mama nu putea suferi mirosul de țigarete, nici când tata și le răsucea și le fuma pe câmp. Atunci tata a trecut la țigările de foi *Londres*, mirosul cărora îl suporta dânsa fără aversiune (eu, de la vârsta de 13 ani, am început să fumez și am rămas fumător și la 78 de ani, după ce în trei rânduri mă abținusem: o dată 6 luni, a doua oară o lună, a treia oară o zi).

Tata, cu tot elanul tineresc se apucă de orânduirea economiei sale, mama, de gospodăria ei casnică. Trei odăi modeste și o antecameră de tot mică era locuința lor. Era fosta casă de găzduire a administratorului moșiei, pe timpul când fusese proprietatea familiei conților.

Sosi și momentul nașterii fratelui meu Ioan. Erau de față și moșul meu Bohățiel cu soția și soacră-sa și cu aceeași moașă. Nașterea decurse normal, însă ulterior se iviră simptome de febră puerperală. Au fost aduși de la Cluj cei mai reputați medici. Dar ce puteau ajuta ei cu ignoranța lor, când cauza boalii era un mister pentru știință. Și mama sucombă, ca și mama ei, în puerperiu, tot așa ca mama tatălui meu. Câte nenumărate femei au căzut jertfe, dându-și viața pentru a da viață! Ce jale s-a întins peste cei rămași. Tatăl meu a îndurat scoaterea din paradisul mulțumirii, în care abia intrase, după o copilărie și tinerețe pline de zbucium și suferințe sufletești. Dar și moșul meu împărtăși neconsolabila lui durere, în urma stăruințelor soției și soacrei, totuși dânsul hotărî ca mama să fie înmormântată în cimitirul comunei Giula²⁶, unde fusese înmormântată și mama ei, proprietatea din Giula fiind zestrea ei moștenită.

Tata, oricât a încercat să aibă mormântul soției pierdute în apropierea sa și a copiilor ei, nu putu să tulbure momentele tragiceii situații și, zdrobit sufletește, fu silit să cedeze. În satele noastre, fiind pe atunci superstiția că trecerea mortului prin sat aduce grindină, convoiul mortuar fu escortat cu asistență de jandarmi. Însă nu s-a întâmplat niciun incident pe tot drumul.

Până la moartea moșului meu, proprietatea din Giula a fost administrată de acesta, printr-un „birău”²⁷ cu 9 copii. Bătrânul mergea cu trăsura o dată pe an, pentru o zi, până la Giula. Când eram la Universitate, am fost și eu o dată acolo, între timp preotul se schimbase, contemporanii mai muriseră. Nimeni nu a știut să indice